

Recensies

De tragiek van de schepping. Het geding rondom Marcion in de Nederlandse theologie van de twintigste eeuw. Ph.L. Krijger, Boekencentrum Zoetermeer 2005, 204 blz., € 19.90

Dit boek is een proefschrift dat vorig jaar maart aan de Vrije Universiteit te Amsterdam verdedigd werd (promotor: prof.dr. M.E. Brinkman). Nog afgezien van de inhoud, verdient de voltooiing van dit werk het respect van de lezer. De promovendus was reeds op gevorderde leeftijd toen hij afstudeerde (67 jaar!), en kampte met een verslechterend gezichtsvermogen. Hij heeft zijn studie kunnen afronden dankzij zijn doorzettingsvermogen om braille te leren en naar ingesproken teksten te luisteren. Zijn levensgeschiedenis kleurt het resultaat van zijn werk: 'In zekere zin kan men dit proefschrift beschouwen als een theologische autobiografie. Het bittere raadsel van de schepping is mij niet onbekend. Op theologische wijze probeer ik mijn weg te vinden door het leven met de hoop ook voor anderen perspectief te ontdekken' (p. 8). Zowel de existentiële toonzetting als de pastorale intentie is in deze studie onmiskenbaar aanwezig.

Met het woord 'tragiek' in de titel is een herkenbare thematiek aangesneden. We stuiten in het leven op talloze ongerijmdheden en onbegrijpelijk leed. Niet alleen is er het morele kwaad dat mensen elkaar kunnen aandoen ('das Böse'), maar ook is er het fysieke kwaad dat de mens overkomt in rampen en ellende ('das Übel'). Theologisch gezien botst dit met de bijbelse prediking van een schepping, die 'zeer goed' was. Voor de gelovige werpt dit de vraag op naar de betrouwbaarheid van God, die Schepper en Verlosser is. Hoe moeten wij de ervaring van het fysieke kwaad duiden, meer nog: hoe dient onze houding hiertegenover te zijn? De auteur voert een pleidooi om in onze theologische bezinning meer ruimte te bieden voor de notie van het tragische, zelfs voor een relatief dualisme in de schepping. Hij gaat hiervoor te rade bij Marcion, die

zoals bekend een wig dreef tussen het Oude Testament en het Nieuwe Testament, tussen de God van de schepping (= de Demiurg) en de God van de verlossing (= de Vader van Jezus Christus). Wet en evangelie worden radicaal gescheiden, de wereld wordt afgeschreven als een gevangenis van de Schepper. Om het gedachtegoed van Marcion in kaart te brengen - er zijn immers geen werken van hem nagelaten - bespreekt Krijger de eerste twee boeken van Tertullinaus' *Adversus Marcionem*, en daarna het in Nag Hammadi gevonden gnostische geschrift *Apocryphon van Johannes*. Tertullianus' visie op de schepping sluit de notie van het tragische uit, terwijl Marcions theologie, verwant aan de gnostiek, hiervoor volop ruimte biedt. Schepping en val zijn voor hem één, de zonde is evenzeer doem als daad, de onmogelijkheid om de dilemma's en conflicten van de creatuurlijke werkelijkheid te verstaan resulteren in een kosmisch pessimisme. Marcion: typisch een representant van een 'theologie van het tragische', aldus Krijger. Vervolgens poogt de auteur de lijn door te trekken naar de moderne theologie. Te spreken over 'het geding rondom Marcion' in de Nederlandse theologie van de twintigste eeuw - zie de ondertitel - lijkt mij wat overdreven. Maar het is inderdaad opmerkelijk hoezeer een groot theoloog als K.H. Miskotte door heel zijn oeuvre heen signalen afgeeft van een worsteling met de vragen waarmee Marcion bezig was. Miskotte en Marcion: verrassend, want weinigen hebben immers zozeer de betekenis en de waarde van het Oude Testament verdedigd als Miskotte, totaal anders dan Marcion. Interessant en overtuigend is de wijze waarop Krijger een en ander traceert. Een zekere sympathie voor de leer van Marcion was bij Miskotte aanwezig, in zijn afwijzen van elke natuurlijke theologie, en in zijn oog voor de lotsdijmensie van het bestaan. Tegelijk ontkende Miskotte de samenhang tussen het tragische enerzijds en het fysieke kwaad anderzijds; de schepping was goëd, en

wat wij als donker lot ervaren gaat niet buiten de God van de openbaring om. Het is om deze reden dat Miskotte tegenover Noordmans en Buskes het goed recht van Zondag 10 van de Heidelbergse Katechismus bleef verdedigen.

De quintessens van het boek ligt in Krijgers onderscheiding van drie modellen die elk een eigen benadering van het bittere raadsel van de schepping geven, en elk een eigen reactiepatroon impliceren. Ten eerste het *harmoniemodel*, waarin rede en openbaring zodanig samengaan dat de mens de schepping als een werk van God kan kennen. Het probleem van het fysieke kwaad wordt in een groter geheel geplaatst: straf op de zonde, goddelijke pedagogie, de begrensdheid van het menselijk bestaan, de voorlopigheid van de schepping. Gemeenschappelijk kenmerk van deze gedachtelijnen is dat zij iets harmoniserends hebben, dat het fysieke kwaad *geaccepteerd* wordt. Dit resulteert in de relativisering ervan. Ten tweede is daar het *tragische model*, waarin de griligheid van het lot geaccentueerd wordt. Het kwaad zit als het ware ingebakken in de schepping. Toeval, fragiliteit en onmacht hebben een onontkoombare plaats. De houding die in dit model opgeroepen wordt, is die van *frustratie*.

Berusting is het gevolg. Ten slotte is er het *strijdmodel*, de weg van de confrontatie en het protest. De auteur komt uiteindelijk uit bij de mening, dat de notie van het tragische op een positieve wijze in de theologie - en in de geloofspraktijk - geïntegreerd moet worden, als een creatieve, motiverende kracht. We moeten waken tegen een verabsolutering van één van de hiervoor genoemde houdingen, en het zoeken in de pluraliteit van relativisme door toekomstverwachting, berusting als toerusting, en vooral protest in de vorm van klacht - de bijbelse klacht. 'De klacht is een gevecht met God. Zo heeft ook Marcion met God gestreden. Zijn klacht over "de tragiek van de schepping" wordt nog altijd gehoord' - aldus de slotwoorden van dit boek (blz. 174).

Eerlijk gezegd viel het me nog niet mee om grip op dit boek te krijgen. Heldere definities ontbreken, de redenering heeft soms iets fragmentarisch, de argumentatie

maakt geregeld gedachtesprongen, er zijn onnodig veel herhalingen. Maar misschien hangt het feit dat deze studie niet zo belijnd is, ook wel samen met het karakter ervan: het is meer een bewogen zoektocht dan een analyserend theologisch betoog. Dat wordt de lezer direct in de eerste paragraaf al duidelijk, wanneer de auteur als kernvraag van zijn studie formuleert: 'Moet de theologie niet haar achterdocht tegenover het tragische overwinnen en gezien het bittere raadsel van de schepping onderzoeken of een theologie van het tragische mogelijk is?' (blz. 17). Als onderzoeksvraag is dit wat merkwaardig, en men verneemt zo bij voorbaat waar de voorkeur van de auteur ligt. Het eindresultaat is overigens dat nog steeds niet echt duidelijk is geworden wat 'een theologie van het tragische' is, en hoe die ingevuld moet worden. Tussen de bedrijven door refereert de auteur aan Barths leer van 'das Nichtige', en aan het oudtestamentische motief van de strijd tegen de chaos bij de schepping. Hoe een en ander zich nu precies verhoudt met zijn visie op 'het tragische', blijft wat in het vage. De mening dat het strijdmotief in de scheidingsberichten vooral metaforisch bedoeld is, wordt te kortdaat afgeschreven. Over het algemeen zou een bredere bespreking van bijbelse gegevens deze studie meer diepgang hebben gegeven. Nu is de schrijver snel klaar met teksten als Jesaja 45:7, om daar met Marcion in te lezen dat God de auteur van zowel het goede als het kwade is. De notie van de pancausaliteit van God past natuurlijk prima bij een visie die ruim baan vraagt voor het tragische, maar exegetisch valt hier veel meer van te zeggen, cf. bijvoorbeeld de studie van F. Lindström, *God and the Origin of Evil. A Contextual Analysis of Alleged Monistic Evidence in the Old Testament*, Lund 1983. Zowel het bredere heilshistorische kader, als ook de samenstelling van de tekst zelf, en tenslotte de gebruikte termen, maken het ons onmogelijk om in Jesaja 45:7 een algemene uitspraak te lezen over God als de oorsprong van zowel het goede als het kwade. Het gaat hier niet over het ethisch kwade of de zonde, maar over een concreet historisch onheil dat God scheidt om zijn volk heil te

bereiden. Geen bewijsplaats voor het monisme dus, maar een bewogen loflied op Gods regering in de natuur en in de geschiedenis. Tegelijk zou de auteur ook zijn voordeel hebben kunnen doen met het brede gevoelen onder oudtestamentici, dat de categorie van het tragische in de strikte zin van het woord in feite aan het Oude Testament vreemd is. Het door Krijger geciteerde artikel van Th.C. Vriezen uit 1947 kreeg een vervolg in diens niet genoemde *Hoofdlijnen der Theologie van het Oude Testament*, waarin Vriezen onder verwijzing naar de elementen van het Godsvertrouwen en de geloofs zekerheid, met kracht van argumentatie stelt dat in het Oude Testament elk dualisme en demonisme principieel overwonnen is. In dit verband mag ook gevraagd worden waarom in deze dissertatie de betekenis van de zondeval en de uitwerking daarvan niet alleen op het morele vlak maar ook op het niveau van de schepselmatige (de schepping is aan de vruchteloosheid onderworpen, Rom. 8) nauwelijks aan bod komt.

Toch is me de zoektocht van dr. Krijger op een bepaalde manier sympathiek. Hij heeft zonder meer een punt, als hij waarschuwt tegen een theologisch harmoniseren van wat in wezen ons kennen en verstaan te boven gaat. Een gesloten theologie die in rechte lijnen een defensieve schets geeft van God, Bijbel en werkelijkheid, breekt snel stuk op de verschrikking van een zinloze natuurramp, op de geboorte van een zwaar gehandicapt kind, op een genocide. Hierin heeft de auteur het spreken van het Oude Testament in klacht en opstand méé. Maar er valt nog veel meer te zeggen. Zoals Paulus dat doet, als bedienaar van het geheimenis dat van eeuwen her verborgen is gebleven in God *de Schepper*, maar thans geopenbaard in Jezus Christus (Ef. 3:19). Tussen schepping en verlossing staat een kruis opgericht. Als er iets in dit boek ontbreekt, dan wel het kruis. Persoonlijk zou het mij erg moeilijk vallen om over de raadsels van deze schepping en dit leven zinvol na te denken *remoto Christo*.

dr. Eric Peels (hoogleraar oudtestamentische vakken aan de Theol. Univ. te Apeldoorn)

Sta op, laat je dopen. *Willem J. Ouweneel, Medema Vaassen 2005, 134 blz., € 12,95*

'Veel leeszegen' staat er voorin mijn exemplaar van dit boekje geschreven. Met die wens kreeg ik het van de schrijver, op de christelijke boekenbeurs in september 2005. Of het mij gezegend heeft weet ik niet; het lezen heeft mij wel geboeid. Ouweneel is een uitstekende leraar en weet de gevoelige vragen rondom de doop op een behoorlijk evenwichtige en een eerlijke manier te behandelen. Eerlijk, omdat hij oprecht zijn best doet om 'beide kanten' tot hun recht te laten komen. Dat hij daarin niet helemaal slaagt, kan hem niet verweten worden. Per slot van rekening kan hij wel rekening houden met zijn wortels, maar hij kan deze niet verloochenen. Het is in ieder geval een verademing om eens iets te lezen over de doop waarin de strijd wordt gemeden en waarin tot wederzijds begrip wordt opgeroepen. Om te beginnen met een 'niet zo geslaagd voorbeeld', noem ik het slot van het boek. Daar geeft de schrijver twee voorbeelden van mensen die als baby gedoopt waren, maar later, na 'de bestudering van de Schrift', tot de conclusie kwamen dat zij de 'bijbelse doop', de 'geloofsdoop', moesten ontvangen. Evenwicht zou er zijn geweest, wanneer er ook tenminste één getuigenis was geweest van iemand die tot een andere conclusie was gekomen. Zo is er ook een opmerking over 'besprenkeling' (pag. 52/53), die het kennen van de schrijver vereist om niet te leiden tot ergernis vanwege de simpelheid (de dopeling zou zich daarbij de moeite van het deels ontkleden besparen). Toen ik het las dacht ik: 'Zou hij weten wat de mogelijkheden zijn binnen bijv. de Protestantse Kerk in Nederland?' In de oude Gereformeerde Kerk stond het zelfs nadrukkelijk vermeld dat er drie mogelijkheden zijn: besprenkeling, begieting of onderdopeling. Het meest opvallend in het boek is toch de erg individualistische benadering van de doop. Dat Ouweneel daarbij nog steeds schrijft over 'de doop in plaats van de besnijdenis', zal hem door weinigen in de kerken in dank worden afgenomen lijkt mij. Toch zijn de beide begrippen - doop

en besnijdenis - cruciaal voor een goed verstaan van de kinderdoop. Alleen wordt er nauwelijks meer gesproken van 'in plaats van', maar gaat het om het feit dat de doop, net als de besnijdenis, wordt gezien als een teken van het verbond dat de Heer sloot met zijn volk. De God van het oude is dezelfde als die van het nieuwe. Evenals destijds gaat het ook nu om een verbond, dat met hen die geloven is gesloten en waarin ouders hun kinderen het teken van dat verbond mogen laten meegeven en waarin zij verder met hun hele hebben en houden aanwezig zijn. Waarbij Ouweneel de vraag zal stellen of dan ook hun meubilair en hun huisdier zou moeten worden gedoopt (pag. 64). Dat er gedoopt kan worden op basis van het geloof van de gemeente en van de ouders, wil er bij Ouweneel niet in. Hij benadrukt een verschil tussen het oude en het nieuwe verbond. Het oude was naar zijn mening een 'natuurlijk' verbond; het nieuwe is 'geestelijk'. Welke rabbijn zou daarmee kunnen instemmen? Kan dat onderscheid zo sterk worden gemaakt? Eigenlijk is het wel grappig, dat hij bij de teksten waar gesproken wordt over het dopen van iemand 'en zijn huis', heel nadrukkelijk stelt dat daarbij nooit gesproken wordt van kinderen. Daarin heeft hij gelijk, maar doet hij waarschijnlijk tekort aan het patriarchale en het collectieve denken van die tijd. Maar dan, bovenaan pag. 127, waar het heel even gaat over de vraag of ook vrouwen zouden mogen dopen, komt de schrijver tot de volgende opmerking: '... we moeten voorzichtig zijn verregaande conclusies te trekken uit het zwijgen van de Schrift'. Ik zou willen zeggen: doe dat dan ook bij de teksten over het dopen van 'het huis'. Zeker wanneer daaruit zo stevig wordt geconcludeerd dat er bij alle gelegenheden alleen gelovigen zouden zijn gedoopt. Ook dat staat er niet overal geschreven. Er is veel waarbij ik het niet eens kan zijn met de uitleg van teksten door Ouweneel en zeker ten aanzien van de conclusies die hij trekt. Maar daarnaast zijn er boeiende ontdekkingen te doen. Zo schrijft hij over het 'zich laten dopen voor de doden', dat genoemd wordt in 1 Kor. 15: 29, op een verrassende wijze. Ik betwijfel of hij het

juist ziet, maar het is de moeite van het onderzoeken waard wanneer hij stelt dat het hier gaat om 'de doden die ons in de marteldood zijn voorgegaan. Degenen die zich laten dopen, vullen de opengevallen plaatsen in de slagorde in' (pag. 64). Als voortreffelijk leraar prikkelt Ouweneel de lezer om zelf na te denken. Om eigen meningen te toetsen. En dat maakt dit boekje lezenswaardig.

ds. Pieter Boomsma (predikant in de PKN te Nijverdal)

En de wind steekt op! Kleine ecclesiologie van de hoop, Henk de Roest, *Meinema Zoetermeer* 2005, 246 blz., € 16,50

Een ecclesiologie van Nederlandse bodem is een zeldzaamheid. Zeldzamer nog is een Nederlandse ecclesiologie die zich goed rekenschap geeft van de recent verschenen literatuur op gemeentegroei en theologisch gebied en ook nog een praktische spits heeft. De *Kleine ecclesiologie* van Henk de Roest heeft dit allemaal, maar maakt de belofte die de combinatie lijkt te doen niet helemaal waar. Desondanks kan het boek een grote aanwinst zijn voor iedere predikant of kerkelijke kaderwerker die het ter hand neemt.

Drijfveer achter het boek is de ontdekking van een nieuwe missionaire beweging binnen de Nederlandse kerken. De Roest wil de 'spirituele binnenkant' van dit prille missionaire enthousiasme beschrijven en doet dat niet onverdienstelijk. Het is soms een verademing om naar hem te luisteren. Het geheel ademt een optimistische geest. Eindelijk eens een onderzoek dat over de kerk gaat en een vurig en academisch pleidooi voert voor het christocentrische *proprium* van de kerk.

De eerste vier hoofdstukken zijn een sluitend geheel en geven inhoudelijk talrijke nieuwe en verhelderende inzichten. De Roest signaleert een nationale crisis in betrokkenheid bij gemeenschapsverbanden en vraagt zich af welk kerkttype missionaire toekomst kan hebben. Face-to-face groepen zijn immers 'uit' en kunnen slechts rekenen met incidentele deelname. Geopend wordt met een bespreking van

drie kerkelijke modellen: (1) het model van de uniformiteit van gelijkgezinden en maximale betrokkenheid (zoals de kerk van Rick Warren en Bill Hybels); (2) het model van graduele betrokkenheid – de kerk als herberg - waarbij op de gasten geen druk wordt uitgeoefend; (3) het model van incidentele betrokkenheid – de kerk als ‘service’ instituut - waarbij het heersende individualisme voluit wordt geaccepteerd. Aan alle modellen kleven bezwaren, maar voor De Roest is de hoofdvraag: ‘Hoe gebeurt de kerk’ en hoe worden mensen opgewekt tot nieuwe gemeenschappelijke betrokkenheid’ (222)? In de vroege kerk valt volgens De Roest een sterke communicatieve authenticiteit waar te nemen. De oorspronkelijke kerk ‘gebeurde’ vooral in het bouwen van christelijke semantische netwerken en vertoonde krachtige communicatieve identiteit. Vooral rondreizende predikers (‘grensgangers’) namen daarin het initiatief. Uit de wijze waarop de kerk historisch gestalte aannam blijken ook haar excentriciteit en allocentriciteit. De kerk bestaat in wezen alleen ‘buiten zichzelf’, op Christus gericht, en ‘naar buiten toe’, op anderen gericht. Zij is een verrassend communicatief gebeuren van de Geest. Als ik De Roest goed beluister, zet hij met dit profiel normerende lijnen voor kerk-zijn uit. Treffend is de beschrijving van het Engelse onderzoek *Building Bridges of Hope* en de zeven kerksignalen die eruit voortvloeien. In dat licht moeten kerken durven ontstaan en beziel en integer leren spreken over Christus. Een dissonant in het geheel is hst. 5 en daarna komt het helaas ook niet helemaal meer goed. De actualisering van Miskotte voor het preken over Christus is indrukwekkend, maar de ‘excursie naar het theater’ is veel te uitgebreid en kan volgens mij geen paradigma of interpretament leveren voor het kerkelijke hermeneutische proces. Dan had ik eerder een uitwijding over ‘speech-act’ of ‘fantasy-vision’ verwacht. Ook het uitvoerige gebruik van Handelingen 27 (de schipbreuk) als aanzet om in de huidige crisis te interveniëren maakt een geforceerde indruk. De Roest maakt bij dit vertoog dan ook geen melding van commentaargebruik.

Uiteindelijk opteert De Roest voor het kerktipe van de dubbele kerkvorm: een bipolaire kerk met twee brandpunten. De ene draait om de kern van ‘toegewijde leden’, de andere om ‘incidenteel deelnemende participanten’ (238). Het model doet denken aan de synagoge in Antiochië rond het jaar nul: in het centrum de besneden Joden, met daaromheen een grote groep ‘godvrezenden’ die er niet echt bijhoorden. Toch vindt De Roest dat de ‘toehoorder’ niet minder mag zijn dan de ‘toegewijde’, maar hij kan die indruk bij mij niet wegnemen. Als kerk-zijn vooral communicatief geschiedt, en dat is de hoofdgedachte van het boek, dan kan De Roest die gedachte niet volhouden. Jammer dat maar vier pagina’s voor de onthulling van dit idee zijn ingeruimd. In die zin een gemiste kans. Intrigerend ten slotte is hoe De Roest tot een zinvolle vertaalslag van zijn proefschrift over Habermas (*Communicative Identity* [Kampen, 1998]) naar de kerkelijke praktijk toe is gekomen.

dr. Henk Bakker (docent historische theologie aan de ETH te Ede en het CERT [VU] te Amsterdam)

De wereld, onze woning. Christen tussen schepping en herschepping.

Dr. C. van der Waal. Van Berkum Graphics, Zwaag, 2004. 126 blz., € 12,95.

Het gaat hier om een postume uitgave van de Vrijgemaakt-Gereformeerde theoloog Van der Waal (1919-1980; zie www.cvanderwaal.net). Hoewel de omslag en de titel doen denken dat het om een bevindelijk werkje gaat, is het in werkelijkheid een polemisch geschrift. Als Van der Waal Bram van de Beek had kunnen lezen, zou hij zich tegen hem gericht hebben want de stelling van het boek is: De christen is geen vreemdeling hier beneden en hij/zij heeft wél een cultuuropdracht hier op aarde. Van der Waal zegt het ergens zo: ‘Slechts een karikatuurchristendom met zeer gnostische wortels kan ons afzijdigheid tegenover onze culturele roeping aanpraten’ (116). Bravo. Een belangrijke hulplijn in het betoog is

de blijvende waarde van het Oude Testament waarover rake dingen worden gezegd. Omdat Van der Waal de vreemde ideeën van Van de Beek nog niet kende, zijn z'n opposenten de Wederdopers en de chiliasten; zijn held is Calvijn en z'n gesprekspartners zijn Gereformeerden zoals Kuyper, Schilder, Douma en Velema. Ook zij vergeestelijken af en toe dingen in hun uitleg en worden daarom bekritiseerd. Ik mis Van Ruler. Überhaupt mis ik Hervormden. Her en der in de tekst levert de schrijver korte stukjes exegese maar die overtuigen lang niet altijd. Hij schrijft in een eenvoudige stijl maar Latijn en Hebreeuws worden zonder uitleg afgedrukt en voetnoten laten zijn belezenheid zien. Voor wie is dit geschreven? Hebben de uitgevers hier een taak laten liggen? Een paar anti-joodse opmerkingen doen afbreuk aan het betoog; Van der Waal meent dat elke oordeelsaankondiging in het NT tegen Joden gericht is. Weer een groep lezers in de gordijnen. Dom en jammer want de centrale stelling van dit boek moet gehoord worden! Wat de uitgever betreft: een tekstregister is toegevoegd; het inspringen gebeurt inconsequent; er zijn leuke illustraties afgedrukt maar ze sluiten niet allemaal aan bij de tekst.

dr. Pieter J. Lalleman (academic dean aan het Spurgeon's College te Londen)

1, 2 en 3 Johannes. Brieven van een kroongetuige (serie CNT), dr. Pieter J. Lalleman, Kok Kampen, 2005, 232 blz., € 27,90

Dit is een commentaar in de serie 'Commentaar op het Nieuwe Testament (Derde Serie)' uit Kampen, waar prof. van Bruggen de geestelijke vader van is. Deze serie mag binnen de bijbelwetenschappen als behoudend worden getypeerd, maar dat doet niets af aan de grondigheid van de behandeling. Dat geldt ook voor dit commentaar op de Brieven van Johannes. De conservatieve positie blijkt al uit de ondertitel: in de brieven van Johannes is volgens de schrijver een ooggetuige aan het woord, te weten de discipel Johannes, die Jezus dus persoonlijk gekend heeft.

Het is volgens Lalleman dezelfde schrijver als van het Evangelie en van het boek Openbaring. Voor ik hierop nader inga, geef ik een overzicht van de opzet en de inhoud van het boek.

Lalleman zet in met een algemene inleiding op de drie brieven waarin de vragen van auteurschap, datering, structuur, theologie enz. behandeld worden. De laatste rubriek wordt wat schaars bedeed, maar de schrijver komt er bij de behandeling van 1 Johannes nog uitvoerig op terug. Na deze inleiding behandelt hij eerst 2 en 3 Johannes en vervolgens pas 1 Johannes. Achter die volgorde moeten we niet te veel zoeken, zeker niet een chronologische orde, want zegt de commentator: we weten niet welke van de drie het eerst geschreven is. Bij de uitleg van 1 Johannes gaat Lalleman eerst thematisch te werk en geeft, wat we zouden kunnen noemen, de 'theologie van Johannes': aan de hand van thema's als God de Vader, Jezus de Christus, de heilige Geest, de duivel, het gebod wordt de gedachtewereld van de brief opengelegd. Vervolgens geeft de commentaar een verklaring tekst voor tekst. Een paar appendices sluiten het boek af. Bij de tekst-voor-tekst-verklaring wordt eerst nog een 'Typering van deze passage' gegeven, waarmee de commentator opnieuw probeert de samenhang van het geheel en de context van de enkele tekst aan te geven. In de verklaring van de enkele tekst wordt vanuit de brontekst een verklaring geboden waarbij de Nederlandse vertalingen (inclusief de NBV) regelmatig geraadpleegd en beoordeeld worden. Dat laatste acht ik een voordeel, omdat in een vertaling alle exegetische beslissingen samenkomen. Misschien had het kritisch gesprek met andere commentatoren in het algemeen wat beperkter gekund. Het viel me in deze commentaar op dat Lalleman niet zonder meer van de meerderheidstekst uitgaat (de tekst die aan de Statenvertaling ten grondslag ligt) en regelmatig de lezing verkiest die we ook in de laatste tekstuitgaven van Nestle-Aland vinden, bijv. in 1Joh.2: 23 en 3: 14. Ten aanzien van het zgn. *comma Johanneum* (1Joh. 5: 7) vindt hij het onbegrijpelijk dat Greijdanus de woorden over

'de Vader, het Woord en de heilige Geest' destijds als authentiek beschouwde en dat *Het Boek* dat nog steeds doet.

Laat ik nog een aantal sterke en interessante kanten van het boek noemen.

Lalleman is thuis in de wereld van de nieuwtestamentische apocriefen. In dit commentaar kan hij de vruchten plukken van zijn dissertatie over *De Handelingen van Johannes*, een apocrief geschrift, dat door hem vroeg, dat is in de eerste helft van de tweede eeuw, wordt geplaatst. Hij meent dat hij hiermee een werk in handen heeft van de dwaalleraars waar Johannes zich in de brieven tegen verzet: Jezus is niet waarachtig mens geweest, want zijn goddelijkheid staat participatie in het gewone aardse leven niet toe. Deze setting verklaart volgens Lalleman veel. De herhaalde oproep tot onderlinge liefde is volgens hem geen tijdloos appèl, maar heeft als achtergrond de recente troebelen in de gemeenten van Johannes, waar het op een scheuring is uitgelopen.

Het lijkt me verder terecht dat deze commentator geen nieuwe indeling van 1 Johannes probeert te bieden, want indelingen hadden we al genoeg (zie appendix 2), maar in plaats daarvan, in aansluiting aan andere commentatoren, met haakwoorden werkt (p. 46): woorden die twee teksteenheden associatief verbinden.

Mijn kritische noten betreffen met name wat Lalleman in de Algemene inleiding over de auteur van de brieven schrijft. Blijft hij hier niet steken in de wens van de oude kerkvaders om het Nieuwe Testament zo veel mogelijk aan de discipelen van Jezus toe te schrijven met de bedoeling om zo de traditielijn van Jezus naar de kerk van hun dagen veilig te stellen? Is het werkelijk houdbaar om zowel het Evangelie, als de brieven, als het boek Openbaring aan dezelfde auteur, de discipel Johannes, toe te schrijven? Ten aanzien van het Evangelie en de Brieven is de verwantschap inderdaad opvallend. Dat de brieven een latere fase van de gemeente weerspiegelen waarin de mensheid van Jezus moest worden benadrukt, terwijl het Evangelie van Johannes juist zijn goddelijke afkomst verkondigt, kan mijns inziens nog als accenten binnen één en hetzelfde oeuvre verstaan worden. Maar de *realized*

eschatology van het Evangelie van Johannes verdraagt zich moeilijk met het apocalyptisch karakter van het laatste bijbelboek. In theologie en stijl liggen daar werelden van verschil tussen. Althans, het is niet goed voorstelbaar dat één en dezelfde hand beide boeken schreef. Het ligt mijns inziens meer voor de hand om te denken aan een traditie (zo bijv. Stuhlmacher) waarin de heilsboodschap bewust en zorgvuldig wordt doorgegeven. Tradenten uit de Johanneïsche traditie hebben dan namens hun meester, de discipel Johannes, gesproken en ook zijn ooggetuige-ervaringen doorgegeven. De uitwaaiing in theologie en stijl binnen één en dezelfde traditie kan meer verklaren dan Lalleman in het door hem gehanteerde starre schema vermag. Hij wil de Papias-notitie in Eusebius' *Kerkgeschiedenis* (3.39.3-4) zo lezen, dat Papias geen onderscheid maakt tussen de discipel Johannes en de oudste Johannes (p. 17), maar dat lijkt me geen recht aan de tekst te doen. De hier geboden kritiek neemt echter niet weg dat de commentaar ook vruchtbaar te gebruiken is voor iedereen die deze kritiek deelt.

dr. Sam Janse (hervormd predikant te Driebergen en docent NT aan het baptistenseminarium te Bosch en Duin)

Ruimhartig leven. Ontdek de blijdschap van het geven: je tijd, je talenten, je geld.

Ken Blanchard en S. Truett Cathy, Gideon Hoornaar 2005, 125 blz., € 10,50

Heeft de auteur Ken Blanchard het patent op gelijkenissen? Eerder heeft hij het boek 'The One Minute Manager' geschreven; een 'parabel over efficiënt tijdbeheer', zo vermeldt de rugtekst van *Ruimhartig leven*. Hoewel het prettig vertaald is door P.A. in den Haak-Geertse, loopt het verhaal niet zo vlot als je zou willen. Dit is vooral te wijten aan het gebruik van de derde persoon. Bovendien worden er fictieve personages opgevoerd. Ik kan me daarom voorstellen dat het voor sommige lezers aanleiding is het boek na een paar (doorworstelde) bladzijden weg te leggen. Maar dan zou u door de ongelukkig gekozen

vorm de prachtige en krachtige boodschap missen. Het is jammer dat Kens mede-auteur - S. Truett Cathy, die model staat voor 'de Directeur' - anoniem wilde blijven. Toen ik het boek uit had, voelde ik me namelijk (een beetje) bedrogen. Tijdens het lezen had ik steeds zoiets van 'is het nu waar of is het verzonnen?' en: 'ik wil dat het waar gebeurd is, dat deze vrijgevigeman echt bestaat en dat het inderdaad gewerkt heeft hoe hij leefde'. Dat blijkt gelukkig toch zo te zijn. U kunt het allemaal nalezen vanaf blz. 115.

Het principe van ruimhartig leven wordt gepresenteerd als de sleutel voor het leiden van een zinvol leven. Hoe die sleutel werkt, daar komt één van de twee fictieve hoofdpersonen, 'de Makelaar', geleidelijk achter. Hij is succesvol, maar niet tevreden, en ongelukkig in de liefde. Dan komt hij via zijn favoriete krantencolumn in aanraking met 'de Directeur'. Door deze man te observeren en met hem op te trekken, ziet de Makelaar dat het mogelijk is vrijgevig te zijn zonder dat het je eigen geluk en succes aantast. Iets wat hij niet voor mogelijk had gehouden, en wellicht heel veel mensen met hem. Het lijkt elkaar tegen te spreken. Want wat je weggeeft dat ben je toch kwijt? Maar in het koninkrijk van God worden zulke dingen op zijn kop gezet. Wat overduidelijk blijkt uit het verhaal, is dat je zonder in actie te komen niet vrijgevig kunt zijn. Want uit wat iemand zegt, kun je opmaken welke waarden hij voorstaat. Maar uit wat iemand doet, blijkt welke waarden voor hem leven. Verder komen er nog diverse onderwerpen aan bod, zoals: Waarom geven mensen? Hoe moet je geven om gelukkig te worden? Wat is het verschil tussen gedreven en geroepen mensen? Succes versus iets betekenen. Vrijgevigheid is een goede manier om onze waarden daadwerkelijk gestalte te geven. Echte vrijgevigheid is niet iets wat zorgvuldig wordt berekend. Het is niet iets wat je doet om op te vallen. Als het echt is, komt het uit je hart. Vijf principes waarop vrijgevigheid gebaseerd is, vormen de eerste letters van het Engelse woord voor 'hart' (heart):

Hij bezit alles

Elke dag is een nieuwe kans

Actie moet

Roep je zegeningen in herinnering

Toon Hem je dankbaarheid

Het uiteindelijke geheim van vrijgevigheid is een veranderd hart. Dat heeft de Makelaar ontdekt, tot heil van zijn omgeving. De (zijn) Chauffeur is de eerste die daar iets van merkt. En de Verslaggeefster..., en de Zwerfster voor de deur van zijn kantoor....

Levien Vermeer

Dagelijks leven met God. Een lees- en werkboek over christelijke spiritualiteit.

José van der Plas, Harmen Talstra, Johan Visser (red.), Boekencentrum Zoetermeer, i.s.m. IFES-Nederland 2005, 192 blz., € 14,90

Hoe geef je in deze tijd van volle agenda's en snelle leefstijl vorm aan een 'dagelijks leven met God'? En hoe hangt de spirituele vlag erbij onder Nederlandse studenten? In deze verzamelbundel, een lees- en werkboek met achterin suggesties voor persoonlijk gebruik of voor in groepsverband, waar verschillende auteurs aan meewerkten, legt Herman Talstra in de inleiding uit dat veel jongeren moeite hebben om aan hun relatie met God vorm te geven. 'Nederlandse christenstudenten hebben een massaal stille tijd-schuldcomplex.' Het komt er niet van door gebrek aan tijd en discipline, of wordt als saai ervaren. Tegelijk 'moet' het eigenlijk wel. Die dubbelheid zet mensen klem en creëert een taboe op stille tijd. Ook wordt het gebed vaak als eenrichtingsverkeer beleefd: tegen God aan praten, terwijl het stil blijft van de andere kant. Tel daarbij op de toenemende charismatisering van de christelijke jongerencultuur, met een sterk appèl op de beleving en de knellende vraag hoe je geloof kunt verbinden met wetenschap, werk en relaties, en zie hier de context waarin het boek geschreven is. Christelijke spiritualiteit – alleen al dit begrip definiëren is een opgave – wordt onderscheiden in twee aspecten: een 'smal' aspect (de ontmoeting met God, o.a. in bidden, studeren, mediteren, stil zijn) en een 'breed' aspect (de praktische uitwerking daarvan in je levenshouding,

in het dagelijkse leven met God), en wordt in zekere zin samengebracht in het dubbele liefdegebod: God liefhebben en je naasten. In de smalle definitie is de rode draad door het hele boek heen de noodzakelijke en vaak moeizame spanning tussen verlaten en discipline, tussen spontaniteit en gehoorzaamheid in de relatie met God. Het boek bestaat uit drie delen. Blok 1 gaat over het fundament van de christelijke spiritualiteit. Jos Douma legt uit dat christelijke spiritualiteit een christocentrische spiritualiteit (Profeet-Priester-Koning) is. Eveline Eland schrijft mooie dingen over de invloed van je persoonlijkheid en karakter op je omgang met God, en dat daarin voor de introverte types (volgens de indeling van Myer Briggs) stille tijd een dagelijkse oase van rust en ontmoeting met God kan zijn, en voor de extravert juist een keurslijf, een dagelijkse worsteling die vooral onvruchtbare schuldgevoelens oplevert. Froukje de Hoop schrijft, gevoerd door haar ervaringen in Oost-Europa, een inspirerend hoofdstuk over de spiritualiteit van de geloofsgemeenschap. Het is een illusie dat je christen kunt zijn zonder de ander, ook die lastige, irritante ander. 'Een relatie met God komt niet zonder een relatie met medegelovigen' (p. 44). God zoeken doe je samen, het meest puntig als volgt samen: 'Onze moderne aanbiddingsliederen zijn geschreven in de eerste persoon enkelvoud, we worden geacht een persoonlijke keuze voor Jezus te maken en we hebben de neiging van plaatselijke gemeente te veranderen als we niet 'aan onze trekken komen'. Psalm 133 spreekt andere taal. Waar broers en zussen *samen* zijn, *daar* geeft de Heer zegen, en leven voor altijd. Christenen zijn kostelijke olie voor elkaar.' (p. 52-53)

In blok 2 passeren oefeningen in spiritualiteit de revue, met bijdragen van Victor van Heusden (Lectio Divina), Marleen Ramaker (stille tijd), Niek Tramper (meditatie luisteren naar de Bijbel) en José van der Plas (met voorbeelden van o.a. Augustinus en Bonhoeffer).

Blok 3 gaat over de praktijk van alledag, zeg maar de 'brede' spiritualiteit. Govert Buijs stelt de vraag 'hoe verbinden we *praise* en *practice* met elkaar? Christus wil

immers Heer zijn over alle levensgebieden'. Stefan Paas schrijft over de spiritualiteit van het getuigen, en probeert dit uit de kramp van het moeten te halen. Tot slot zegt Martine Vonk onder de titel *Geestelijk gewoon zijn – de spiritualiteit van de afwaskwast* mooie dingen over de spiritualiteit van het gewone leven en werkt dit uit a.d.h.v. de drie monastieke geloften (o.a. van Benedictus). Vertaald naar onze tijd: gastvrijheid, omgaan met tijd, loslaten van geld, genieten van genoeg, en kuisheid verstaan als zuiverheid en overgave.

Interviews met ds. Hans Schouten, Thonny de Nood, Cees Griffioen, Liselot van Delden, Koenraad Bosman en Els van Dijk maken het boek compleet. Eén vraag is blijven hangen: is dit boek toch niet teveel gedacht vanuit een 'persoonlijke' spiritualiteit, een persoonlijke relatie met God? Wat zou er nog meer te zeggen zijn over de spiritualiteit van de geloofsgemeenschap? Het is toch niet zomaar dat het 'ik' en het 'wij' elkaar in de psalmen voortdurend afwisselen, en dat er een kloostertraditie is waarin de psalmen en het evangelie gezamenlijk gelezen worden? Het hoofdstuk van Froukje de Hoop en het interview met Cees Griffioen lichten een tipje van de sluier op, maar ik denk dat er op dit punt in de evangelische beweging nog veel sluiers moeten worden ontmaskerd en afgedaan ....

Jan Minderhoud (theoloog, supervisor in opleiding aan de Christelijke Hogeschool Ede en actief in de gebedsbeweging)

Vrijwilligers mobiliseren. Heel de kerk aan het werk. Wat een kracht! Wat een vreugde! Bill Hybels, *Gideon Hoornaar* 2005, 144 blz., €11,00

Vrijwilligers mobiliseren: wie wil dat niet? De titel nodig uit om het boek snel te pakken. Want lopen niet de meesten van ons aan tegen te weinig vrijwilligers? In welke kerk of gemeente zijn er niet nóg meer ideeën en plannen waar we graag mensen voor warm willen maken? Het boek leest gemakkelijk en is vooral een ode aan vrijwilligers door de vele

praktische voorbeelden die beschreven worden. Het is ontstaan naar aanleiding van regelmatige gesprekken in de teams van *Willow Creek* over zorg voor vrijwilligers. Het benadert de vraag hoe vrijwilligers te mobiliseren vooral vanuit de kant van de vrijwilliger zelf, met veel enthousiaste verhalen van en over vrijwilligers. Bill Hybels stelt dat iedereen er naar verlangt een wereldverbeteraar te zijn en dat God dit verlangen in ons gelegd heeft. Dit verlangen wordt in ons dagelijks leven vaak overschreeuwd door andere verlangens. Maar telkens weer vragen we ons af of wat we doen zinvol is. Juist in vrijwilligerswerk kunnen mensen een plek vinden waarin ze zinvol bezig zijn, een plek vinden waardoor ze God en mensen kunnen dienen en echte voldoening vinden. De kerk is bij uitstek een vrijwilligersorganisatie, want het is wezenlijk dat de gaven en talenten van iedereen ingezet worden. De uitspraak: 'De kerk is de hoop van de wereld' berust op de bereidheid dat mensen zich door God willen laten mobiliseren, toerusten en gebruiken.

Vervolgens gaat Hybels verder met de thema's dienstbaarheid, geven maakt gelukkiger dan ontvangen, priester zijn, experimenteren met taken, talenten en passie, vrijwilligers vragen en vrijwilligers gemotiveerd houden. Hij benadrukt het priesterschap van gelovigen: een gemeente of kerk is geen gemeenschap van consumenten, maar van priesters en roept op daar in toerusting veel aandacht aan te besteden. Boeiend is hoe hij aandacht geeft aan het vinden van de juiste plek in de gemeente. *Willow Creek* staat bekend om zijn gavengerichte werk en gavencursus. Nu geeft Hybels aan dat teveel gerichtheid op geestelijke gaven en bijpassende testen ook kan doorslaan. Het kan een rem geven: ik heb nog niet de taak gevonden die bij mij past, dus ik doe nog niets. Tegelijk worden gaven vaak pas duidelijk op het moment dat mensen bezig zijn. Dus is het advies: stel je dienstbaar op, experimenteer met taken en vind al doende uit wat je gaven zijn. Aansluitend worden er voorbeelden gegeven hoe dit praktisch uitgewerkt kan worden.

Ook in dit boek staan weer veel voorbeel-

den van bedieningen of taken waar we in onze situatie veel van kunnen leren. Veel praktische, diaconale bedieningen komen aan de orde: auto's repareren, bouw- of onderhoudswerkzaamheden, voedselvoorziening, kappers, taalprojecten, werk onder gehandicapte kinderen. Dat vraagt van ons wel een andere blik op vrijwilligerswerk in de kerk en in de Nederlandse situatie; misschien wel meer een gezamenlijke blik op plaatselijke initiatieven. Kortom een praktisch boek dat helpt om stil te staan bij het mobiliseren van vrijwilligers.

Ingeborg Janssen (ouderling toerusting baptistengemeente Arnhem-Centrum en vrijwilliger voor diverse organisaties)

The way into Narnia. A readers's guide.

Peter J. Schakel, Eerdmans Grand Rapids 2005, 202 blz., \$ 14,00

Het Lam en het land van de leeuw.

Reisgids voor Narnia en omgeving. *Henk P. Medema (eindred.), Medema Vaassen 2005, 140 blz., € 12,95*

Het zal weinigen ontgaan zijn dat in december jl. de verfilming van Lewis' klassieker *The Chronicles of Narnia: The Lion, the Witch and the Wardrobe* in de bioscopen draaide. En mét die film kwam een hele marketing-karavaan mee, die nauwelijks onderdeed voor die van de Harry Potter films. Afijn, reden genoeg dus om uw aandacht te vragen voor twee recent verschenen boeken die gaan over deze Narnia serie, hoewel in beide duidelijk wordt dat de film misschien de *aanleiding* vormde voor het schrijven van de boeken, maar zeker niet de *reden*. Om te beginnen met de Amerikaanse uitgave: dit boek geeft een heel uitgebreide beschrijving van alle zeven Narnia boeken. Zeer verhelderend vond ik de drie inleidende hoofdstukken, waarin de schrijver ingaat op het genre, de volgorde van de serie en op het leven van Lewis. Nooit geweten dat er zoveel verschillende edities van de *Chronicles* bestonden en van de verschillen tussen die edities! Met name tussen de eerste Britse en Amerikaanse uitgave blijken nogal wat verschillen te bestaan, met

wijzigingen die door Lewis zelf zijn aangebracht. Verschillen die vaak marginaal, maar soms ook essentiëler zijn (zoals de manier waarop Eustace geïntroduceerd wordt in *The Voyage of the Dawn Treader*, waarbij de tekst in de Amerikaanse uitgave wat vriendelijker is dan in de Engelse). In 1994 verscheen een wereldwijde, uniforme editie, waarin wordt teruggegaan op de oorspronkelijke tekst van de Britse uitgaven. Iets wat Schakel bekritiseert: Lewis zal toch niet voor niets die wijzigingen hebben aangebracht! Ook op de gewijzigde volgorde (*The Magician's Nephew* wordt in de nieuwe uitgave als deel 1 beschouwd, *The Horse and His Boy* als deel 3, in plaats van resp. deel 6 en 5) oefent hij stevige kritiek, een kritiek die me als heel reëel voorkomt en die ik derhalve deel.

Na het inleidende gedeelte volgen een zevental hoofdstukken, waarin steeds wordt ingegaan op een deel van de *Chronicles* en waarin de auteur ook lijnen trekt naar Lewis' andere werk. Boeiend en uitgebreid, hoewel ik soms wel wat miste. Zoals een duiding van Susans afwezigheid in *The Last Battle*, waar verder alle mensen die een rol spelen in de *Chronicles* uiteindelijk veilig en wel in Aslans land terechtkomen. Vreemd genoeg komt dat wel (kort) aan de orde in het lange, afsluitende gedeelte met noten en tekstverwijzingen, waarin per deel uitleg wordt gegeven over lastige passages en archaische uitdrukkingen. Een beetje krap voor zo'n belangrijke, theologische vraag als 'eens gered, altijd gered?', hoewel ik natuurlijk geen ultiem antwoord op deze vraag verwachtte in een boek over Narnia. Tenslotte volgt nog een hoofdstuk dat dieper ingaat op het genre Sprookjes en op Lewis' controverse met Tolkien daarover. Tolkien meende dat het ongepast was verschillende mythologiën 'door elkaar te husselen' in één boek. Hij vond dat een zwakgebod en kon daarom weinig waardering opbrengen voor de *Chronicles of Narnia*. Lewis daarentegen putte voor zijn Narniaboeken juist met groot enthousiasme uit die diverse mythologiën, wat volgens anderen juist de kracht en charme van zijn werk was. Schakel kiest duidelijk de kant van Lewis, maar ik vond zijn

weerlegging van de mening van Tolkien wat mager.

Ja, en dan de Nederlandse uitgave. Het boek heeft niet de pretentie net zo diep te graven als dat van Schakel. Het begint met een achttal hoofdstukken van de hand van Henk Medema, waarin hij schrijft over het leven van Lewis, hoe deze tot het schrijven van de Narniaboeken kwam en waarbij hij ingaat op allerlei zaken die erin aan de orde komen, zoals Susans afwezigheid in het laatste deel (hij dus wel!). Ook trekt hij parallellen met de *Lord of the Rings* trilogie van Tolkien en de *Harry Potter* serie van Rowling. Het boek vervolgt met zeven stukken van andere schrijvers, waarvan sommige, hoewel leuk om te lezen, het niveau van anekdote niet overstijgen. Leuk vond ik het van Pieter van Kampen te lezen dat hij altijd sterk wordt getroffen door het 'eeuwige heimwee' dat de Narniaboeken bij hem oproepen. Dat is nou juist de reden dat het ook mijn favoriete boeken zijn! Er zijn christenen die de Narniaboeken fel afwijzen, omdat er heksen en allerlei mythologische wezens in voorkomen. Met hen gaan Willem Ouweneel en Andy Crouch (in een artikel dat werd vertaald uit *Christianity Today*) in debat en betogen dat er geen sprake is van occultisme in de boeken van Lewis, noch in de *Harry Potter* serie van J.K. Rowling. Na de jarenlange felle polemiek, juist over de Potterboeken, lijkt het dus tot een kentering daarover te komen in evangelisch Nederland. Boeiend!

Ten slotte nog een paar slordigheidjes die ik aantrof: de controverse tussen Tolkien en Lewis was niet omdat Tolkien een afkeer had van allegorie maar omdat hij het niet eens was met de mix van mythologieën in Lewis' boeken (zie hierboven; de Narniaboeken zijn geen allegorieën, hoewel er allegorische gedeelten in voorkomen); het college waar Lewis in Oxford les gaf heet niet St. Magdalene's, maar Magdalen College (blz. 24), en Lewis' vroege verhalen over Boxen (blz. 22) zijn na zijn dood wel degelijk uitgegeven (*Boxen: The Imaginary World of the Young C.S. Lewis*, C.S. Lewis, edited by Walter Hooper, Harcourt, 1986, ISBN 0156140004). Niet dat dat ooit Lewis'

bedoeling geweest zal zijn, maar het gebeurt wel vaker dat (bewust) ongepubliceerd werk van een beroemde auteur na diens dood alsnog op de markt komt. Tenslotte moet de schoorsteen van een uitgever ook blijven roken! Al met al twee boeken die ik van harte bij u aanbeveel, hoewel mijn voorkeur uitgaat naar het eerste.

Tineke Visser

Gereformeerde Missiologie & Oecumena. Beknopt overzicht aan het begin van de 21^e eeuw A.D. C.J. Haak, *De Verre Naasten Zwolle 2005, 160 blz., € 14,75*

Eindelijk weer een inleiding op de missiologie van orthodox gereformeerde huize. In ongeveer 100 bladzijden geeft Cees Haak, als missioloog verbonden aan het Institute for Reformed Theological Training (IRTT), een beknopt overzicht van de verschillende onderdelen van het vak missiologie. Dit instituut is nauw verbonden aan de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt. Ook wordt er wel samengewerkt met de Christelijke Gereformeerde Kerken, die zelf geen missiologische opleiding hebben. Na de hoofdttekst volgen nog 40 bladzijden met literatuuroverzichten en websites. Heel aardig is de opsomming van literaire romans per werelddeel, om daarmee een indruk te kunnen opdoen van geschiedenis en cultuur van allerlei landen.

De bijbelse uitgangspunten die door het boek heen te vinden zijn, zijn helder geformuleerd, zoals bijvoorbeeld over de ene Naam, waardoor verloren mensen gered moeten worden. Aandacht voor de uniciteit van Christus in een postmoderne en geglobaliseerde wereld is opnieuw noodzakelijk. Opvallend is de relatief ruime aandacht voor de Wereldraad van Kerken, terwijl nauwelijks aandacht gegeven wordt aan de ontwikkelingen in de evangelische flank van de wereldkerk. De Lausannebeweging wordt met enkele regels afgedaan en als een intern verdeeld huis getekend. De World Evangelical Alliance – Mission Commission wordt in het hele boek niet genoemd en ook ont-

breken in de literatuurlijst standaardwerken uit die hoek. Daarvan noem ik nu alleen *Global Missiology for the 21st Century* (ed. dr. William Taylor), dat verscheen naar aanleiding van een wereldwijde consultatie in Iguasu, Brazilië en waarin ook vele niet-westerse evangelische missiologen aan het woord komen. Die stemmen ontbreken in Haaks inleiding. En dat is merkwaardig, omdat het zwaartepunt van de kerk wereldwijd in het Zuiden te vinden is en in de evangelicale/pentecostale vleugel. Daarvoor is in dit boek geen aandacht. Het boek is vooral in gesprek met orthodox gereformeerde voorvaders op het gebied van de zendingwetenschap, zoals J.H. Bavinck. De nadruk ligt op de kleine reformatorische oecumene. Dat heeft zijn goed recht, maar moet wel in het licht van de wereldwijde verhoudingen worden gezien. Wereldwijde trends komen weinig aan bod, zoals de zeer beperkte aandacht voor Europa als zendingsveld en de komst van zendingswerkers uit andere continenten naar dit werelddeel. De titel is helder en de doelgroep voor dit boek is helder, maar toch blijft dan nog de uitdaging liggen om een nieuwe, breder opgezette en voor de gehele reformatorische en evangelische doelgroep opgezette inleiding in de missiologie te schrijven.

Cees Verharen (directeur EZA)

Wij ontvingen en komen mogelijk terug op:

Spiritualiteit en levensloop. Over levensfasen en geestelijke bestemming. Herman Andriessen, Meinema Zoetermeer 2006, 180 blz., € 16,90

De geliefde discipel. Vroegchristelijke teksten over Maria Magdalena. Esther de Boer, Meinema Zoetermeer 2006, 280 blz., € 19,90

The Sense of the Call. A Sabbath Way of Life for Those who Serve God, the Church and the World. Marva J. Dawn, Eerdmans Grand Rapids 2006, 327 blz., \$ 16,00

En God beschikte een worm. Over schepping en evolutie. Cees Dekker, Ronald Meester en René van Woudenberg (red.), Ten Have Kampen 2006, 405 blz., € 24,90

Woord en Geest. Hoofdlijnen van de theologie van de Pinksterbeweging; 3e druk. Guy P. Duffield en Nathaniel M. Van Cleave, Kok Kampen, i.s.m. Rafaël Nederland 2006, 659 blz., € 37,50

De boeken die de kerk afwees. Fictie of waarheid in de Da Vinci code. Michael Green, Medema Vaassen 2006, 221 blz., € 14,95

Lucas/Acta. De oorsprongen van het geloof. Jos de Heer, Meinema Zoetermeer 2006, 360 blz., € 35,00

Noblesse oblige. Achtergrond en actualiteit van de theologie van J.H.

Gunning Jr. Dr. Theo Hettema en drs. Leo Mietus (red.), Ekklesia Gorinchem 2005, 205 blz., € 16,90

Het vroege jodendom van A tot Z. Een kleine encyclopedie over de eerste duizend jaar. Pieter W. van der Horst, Meinema Zoetermeer 2006, 182 blz., € 18,50

Uit de aarde, naar Gods beeld. Theologische antropologie. Anton Houtepen, Meinema Zoetermeer 2006, 416 blz., € 27,50

Kleine encyclopedie van gemeenteopbouw. René Hornikx, Kok Kampen 2006, 265 blz., € 24,90

Noordmans voor het voetlicht. H.W. de Knijff, A. van der Kooi en G.W. Neven (red.), Kok Kampen 2006, 164 blz., € 24,90

De appel van Adam en Eva. Liefde en seksualiteit in bijbelse en buitenbijbelse verhalen. Eeuwout van der Linden, Meinema/Pelckmans Zoetermeer/Kapellen 2006, 432 blz., € 29,90

De sabbat. Een wet van genade. Gábor Locht, Boekencentrum Zoetermeer 2006, 220 blz., € 16,50

Breng orde in je [innerlijk] leven. Gordon MacDonald, Gideon Hoornaar 2006, 287 blz., € 18,00

Breng veerkracht in je leven. Gordon MacDonald, Gideon Hoornaar 2006, 288 blz., € 18,00

Verlangen naar het goede. Bouwstenen voor een christelijke ethiek. Patrick Nullens, Boekencentrum Zoetermeer 2006, 317 blz., € 26,50

Gods beminde. Een spirituele biografie van Henri Nouwen. Michael O'Laughlin, Ten Have Kampen 2006, 217 blz., € 19,90

Wie is onze God? Arabische christenen, Israël en de aard van God. Bernhard Reitsma, Boekencentrum Zoetermeer 2006, 293 blz., € 19,50

Aanbidding waar God naar zoekt. Ontdekkingsstocht naar oprechte aanbidding. David Ruis, Insideout Amersfoort 2006, 128 blz., € 13,95

Dat koninkrijk van U. Hoe kan Jezus de Messias zijn? André F. Troost, Boekencentrum Zoetermeer 2006, 269 blz., € 18,90

God verstaan. Groeien in vertrouwelijke omgang met God. Dallas Willard, Insideout Amersfoort 2006, 248 blz., € 18,95